

DZMITRY VITSKO

Varšuvos universitetas

PAVIETŲ VĒLIAVŲ ORGANIZAVIMAS IR 1698 M. LIEPOS 22 D. MŪŠIS PRIE JURBARKO

ANOTACIJA: 1698 m. kautynės prie Jurbarko tapo pirmu reikšmingu vidaus karo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje mūšiu. Ištikima respublikonams kariuomenė ir dalyje pavietajų bajorų pasamdytos vėliavos kovėsi su Sapiegos ištikimais LDK kariuomenės daliniais bei totoriais. Mūšį laimėjo Sapiegos, tačiau po šios jų pergalės respublikonai dar labiau suaktyvėjo.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: seimeliai, kariuomenė, respublikonai, Žemaitija.

ABSTRACT. The Battle of Jurbarkas of 1698 was the first significant battle of the civil war in the Grand Duchy of Lithuania at the end of the seventeenth and beginning of the eighteenth century. The army loyal to the republicans and the detachments hired by the nobles of some districts fought against the part of the army of the Grand Duchy of Lithuania loyal to the Sapieha, and the Tatars. The Sapieha won the battle, but after this victory the republicans became even more active.

KEYWORDS: sejmiks, army, republicans, Samogitia.

Respublikonų grupuotės bandymus kariniu būdu panaikinti Sapiegų hegemoniją LDK XVII a. pabaigoje galima suskirstyti į keletą etapų. Pirmuoju bandymu tapo 1696 m. konfederacija¹, tada sekė 1697 m. įvykiai Baltojoje Rusijoje ir

¹ H. Zdzitowiecka-Jasińska, Związek wojska litewskiego w czasie bezkrólewia po Janie III, *Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie. Sprawozdania z posiedzeń komisji*, Lipiec–grudzień 1962, Kra-

Žemaitijoje², pavietų bajorijos vėliavų (to meto šaltiniuose jos vadinamos *wyprawy powiatowe*) organizavimas ir jų žygis įvyko 1698 m. pirmoje pusėje, vėliau – antroje tų pačių metų pusėje – vyko visuotinis bajorų šaukimas³ ir pagaliau 1700 m. antroje pusėje surengtas respublikonų pajėgų žygis, atnešęs jiems pergalę – jis baigėsi Valkininkų mūšiu, kuriame Sapiegos patyrė pralaimėjimą. Straipsnis skirtas mažiausiai žinomam trečiajam bandymui, pasibaigusiam nesėkmingu žygio iniciatoriams mūšiu (mūšis įvyko prie Jurbarko 1698 m. liepos 22 d.).

1697 m. pabaigoje vykusios akcijos buvo labiau lokalinio pobūdžio, o dauguma LDK bajorų neturėjo didelio noro kariauti, todėl respublikonai perėjo prie pavietų vėliavų organizavimo. Kitaip, nei kviečiant bajoriją į visuotinius šaukimus, tai didžiąją bajorų daliai suteikdavo galimybę likti namie, išsiunčiant į pagalbą reguliariems daliniams, palaikantiems respublikonus, nuo vienos iki kelių pavietų bajorijos pasamdytų karių vėliavų. Žemaitijoje buvusioms respublikonų pajėgoms vadovavo LDK didysis vėliavininkas Grigalius Antanas Oginskis.

Formaliai procesas atrodė taip: buvo skelbiamas visuotinis bajorų šaukimas, tačiau jau pavietų seimeliuose bajorai nutardavo vietoje pavietų pašauktinių dalinių išrengti pasamdytų karių vėliavas. Taip 1698 m. kovo mėn. vienas iš respublikonų lyderių Vitebsko kaštelionas Mykolas Kazimieras Kocelas (Katilas) išleido universalą, kuriuo bajorai buvo raginami balandžio 9 d. atvykti prie Gardino. Vienas šių universalų kovo 12 d. išsiųstas į Ašmenos pavietą. Balandžio 4 d. Ašmenoje įvyko pavieto bajorijos seimelis, kuriame bajorai nutarė surinkti „po 10 auksinų nuo dūmo Respublikos reikmėms – žygiui į raitąjį seimą [!]“⁴. Šiuos pinigus planuota skirti trimis paviete nusamdytoms vėliavoms, kurių rotmistrais paskirti Jokūbas Kijanovskis, Liudvikas Chominskis ir Bronislavas Fronckevičius Radziminskis. Pinigus buvo numatyta surinkti iki gegužės vidurio, bet M. K. Kocelas savo universalais ragino tai padaryti iki balandžio pabaigos. Vykti į visuotinį šaukimą rengėsi ir kiti pavietai. Balandžio 4 d. Gardine susirinko šio pavieto respublikonai aptarti pasirengimo visuotiniam šaukimui. Surinkti po 6 auksinus nuo dūmo pavieto samdytų karių siuntimui gegužės pabaigoje nutarė ir Minsko seimelis (suformuoti pavieto vėliavą planuota „per labai trumpą laiką“)⁴.

ków, 1963, s. 406–412; G. S l i e s o r i ū n a s, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė vidaus karo išvakarėse: didikų grupuočių kova 1690–1697 metais*, Vilnius, 2000, p. 234–245.

² Д. В і ц ь к о, Паслы ВКЛ на каранацыі Аўгуста II, *Беларускі гістарычны агляд* (toliau – БГА), т. 28, 2021, сш. 1–2, с. 40–51; tas pats, Спроба рэспубліканцаў дамагчыся ўлады над войскам ВКЛ у 1697–1698 гг., *ten pat*, т. 15, 2008, s. 1–2, p. 309–317.

³ B. D y b a ś, W sprawie traktatu puzewickiego z 1698 roku i jego następstw, *Zapiski Historyczne*, t. LIII, 1988, z. 3–4, s. 87–100.

⁴ Д. В і ц ь к о, Галоўны Трыбунал ВКЛ 1698 г.: судовая расправа над Сапегамі, *Arche*, 2016, № 3, с. 98; S. N i e z a b i t o w s k i, *Dzienniki, 1695–1700*, oprac. A. Sajkowski, Poznań, 1998, s. 188.

Baltosios Rusios paviėtų bajorai, su pilna ginkluote susitelkę prie Čerėjos, išsiuntė šių paviėtų vėliavas, kurioms vadovavo Brastos pakamaris Liudvikas Konstantinas Pociėjus. Kovo pabaigoje šios paviėtų vėliavos ruošėsi žygiuoti link Gardino. Yra žinoma, kad tų metų pradžioje Čerėjos stovykloje buvo susirinkę Vitebsko, Oršos ir Mstislavlio bajorai⁵. Tikėtina, kad šie pavietai ir išsiuntė savo vėliavas.

Tačiau greitai paaiškėjo, kad visų šių paviėtų pašauktinių bei vėliavų telkimo tikslas buvo Vilnius, kur artėjo LDK Vyriausiojo Tribunolo kadencijos atidarymas. Vilniaus suvažiavime balandžio 15–17 d. dalyvavo tiek atvykę į visuotinį šaukimą bajorai, tiek paviėtų pasamdytos vėliavos. Baltajai Rusiai atstovavo L. K. Pociėjaus vadovaujamos vaivadijų ir paviėtų samdytos vėliavos. Yra žinomi dviejų vėliavų rotmistrai: Oršos (Krasnoselsko seniūnas Kazimieras Kmiticas) ir Vitebsko (Smiltenės seniūnas Ščesnas Duninas). Vėliau, gegužės mėnesį, Vilniuje minimi ir Vitebsko bei Mstislavlio vėliavų poručikai (atitinkamai – Ovručiaus stalininkas Petras Linevskis ir Černihivo vėliavininkas Lukašas Gorodynskis). Neaišku kaip – samdytomis vėliavomis ar visuotiniu šaukimu – buvo atstovaujami Polocko ir Minsko bajorai. Vilniaus suvažiavime dalyvavusius Polocko kaštelioną, pulkininką Mykolą Kazimierą Pacą ir Minsko rotmistrą Sebastijoną Cedrovskį vėliau matome ir prie Jurbarko. Sunku ką nors tikro pasakyti ir apie Lydos bei Breslaujos paviėtų atstovavimą (minimi Lydos rotmistras ir poručikas, taip pat Breslaujos pulkininkas). Visuotiniu šaukimu atvyko į Vilnių Ašmenos bajorija (minimi penki pavietų rotmistrai ir du poručikai, bet tai ne tie patys rotmistrai, kurie buvo paskirti vadovauti samdytomis vėliavoms). Be anksčiau minėtų paviėtų, dar dalyvavo Vilniaus, Kauno, Upytės ir Trakų paviėtų bajorai (galbūt ir dalis Gardino bajorų)⁶.

Vilniaus suvažiavime Vitebsko kaštelionas M. K. Kocelas patvirtintas LDK generaliniu pulkininku: jam pripažinta teisė skelbti visuotinį bajorijos šaukimą bei kviešti pavietų vėliavas. Tame pačiame suvažiavime G. A. Oginskis patvirtintas generaliniu regimentoriumi, kurio pareigos iš esmės dubliavo didžiojo etmono pareigas. G. A. Oginskis du kartus bandė pervesti savo dalinius iš Žemaitijos į Vilnių, bet naktį iš balandžio 29 į 30-ąją jo kariuomenę sustabdė LDK arklidininkas Mykolas Pranciškus Sapiega. G. A. Oginskio kariai kapituliavo ir sugrįžo į didžiojo etmono Kazimiero Jono Sapiegos pavaldumą⁷.

Po šių įvykių savo karinių pajėgų sustiprinimo klausimas respublikonams tapo itin svarbus. Jie ir toliau skelbė visuotinius šaukimus, bet šiuos bandymus ne visada lydė-

⁵ Д. В і ц ь к о, Галоўны Трыбунал..., с. 99; tas pats, Спроба рэспубліканцаў..., с. 313.

⁶ Tas pats, Галоўны Трыбунал..., с. 102–103, 113; [J. O l e s z e w s k i], *Abrys domowej nieszczęśliwości i wewnętrznej niesnaski, wojny Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego pro informatione potomnym następującym czasom przez jedną zakonną osobę światu pokazany i z żalością wyrażony Anno 1721*, wyd. F. K. Kluczycki, Kraków, 1899, s. 5.

⁷ Д. В і ц ь к о, Галоўны Трыбунал..., с. 105, 108–110.

jo sėkmė. Keliuose pavietuose buvo surengtos pašauktinių apžiūros, bet bajorai skirtingai vertino tuo metu Lietuvoje vykusį konfliktą. Pvz., Vilniaus pavieto bajorai, „nors ir surengė pašauktinių apžiūrą, bet dar nenusprendė, ar jungtis į tokią kariuomenės ir kitų pavietų konfederaciją“ (turėta omenyje respublikonų konfederacija, įkurta Skuode 1698 m. vasario 22 d.), nieko nenusprendė ir dėl visuotinio šaukimo. Todėl Jonas Kazimieras Skorulskis, laikinai ėjęs Vilniaus vėliavininko pareigas, sušaukė Vilniaus bajoriją pakartotinai⁸. Balandžio 29 d. bajorų pašauktinių apžiūra surengta Slanime⁹. Brastos paviete vietinis vėliavininkas Dominykas Šuiskis, atvirksčiai, pakvietė bajorus burtis prieš respublikonus, mat čia atsirado kažkoks ginkluotas būrys, vadovaujamas pavieto pakamario L. K. Pociejaus¹⁰.

Starodubo bajorija, susirinkusi į seimelį gegužės 5 d. (susirinkimo priežastis nėra žinoma), išsiuntė pas Augustą II pasiuntinius, kuriems pavesta prašyti sutaikyti LDK. Be to, bajorija paskelbė laisvu Starodubo seniūno urėdą, nes Jonas Kazimieras Beganskis (respublikonas), kuriam šis urėdas buvo paskirtas, neturėjo šio pavieto indigenato, ir prašė šį urėdą skirti Starodubo pakamariui Mykolui Leonui Soltanui. Dar bajorai skundėsi, kad Dolskiai ir Višnioveckiai neteisėtai užgrobė Pranciškaus Stravinskio valdas, ir kad Pinsko seniūnas Jonušas Antanas Višnioveckis neteisėtai atėmė iš P. Stravinskio Pinsko pilies teismo teisėjo pareigas. Buvo prašoma suteikti Minsko seniūnui Kristupui Zavišai pakanclerio urėdą už jo nuopelnus karūnavimo seime, kur jis ėjo seimo maršalo pareigas. Bet Augustas II atsisakė pakeisti savo sprendimą dėl J. K. Beganskio¹¹.

Naugarduko vaivada Steponas Tyzenhauzas nepanoro šaukti bajorų, todėl universalą išleido pavieto pakamaris Teodoras Jeronimas Obuchovičius. Praėjus kelioms dienoms po šio įvykio, vaivada pakeitė savo nuomonę ir taip pat išleido universalą. Abiem atvejais nurodytas tas pats šaukimo tikslas – „saugumui aptarti“¹². Nerimavo dėl šių veiksmų galimų rezultatų ir didysis etmonas K. J. Sapiega. Jis rašė T. J. Obuchovičiui ir Noiburgo valdų generaliniam ekonomui Stanislovui Nezabitovskiui bei Naugarduko vaitui Jonui

⁸ Veiksmų, vykusių Žiezmariuose ir Vilniuje nuo 1698 m. balandžio 29 d. iki gegužės 7 d., aprašymas, Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie (toliau – BCz), rkps. 188, nr 64, l. 363–364.

⁹ Kazimiero Kondratavičiaus 1698 m. gegužės 2 d. laiškas Aleksandrui Glembockiui, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (toliau – AGAD), Archiwum Tyzenhauzów, C-12, l. 112.

¹⁰ D. Šumskio 1698 m. gegužės 14 d. universalas, adresuotas Brastos pavieto bajorams, Terebunė, ten pat, Archiwum Radziwiłłów (toliau – AR), dz. II, ks. 32, l. 121–122. Vėliavininkas kol kas nepaskyrė konkrečios datos, bet ragino nepaisyti jokių kitų universalų.

¹¹ *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego* (toliau – UWKL), t. IV: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie, XIV–XVIII wiek*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, Warszawa, 2003, s. 309–310; Starodubo bajorų instrukcija pas karalių siunčiamiems pasiuntiniams, 1698 m. gegužės 5 d., BCz, rkps. 540, l. 229–231.

¹² Petro Volko 1698 m. balandžio 30 d. laiškas S. Nezabitovskiui, Jatra, AGAD, AR, dz. V, nr 17879, l. 40.

Unehovskiui, ragindamas remti jo stovyklą („kaip tai padarė Slanimas, Gardinas, Valkaviskas, Trakai, Vilnius, Lyda“)¹³; dar anksčiau etmonas rašė Naugarduko pavaivadžiui Jonui Vainilavičiui prašydamas atstovauti jo interesams ateinančiame seimelyje¹⁴.

Seimelio, vykusio gegužės 12 d., direktoriumi išrinktas T. J. Obuchovičius. Dalyvavo pavieto pateisėjis Vladislovas Jonas Volskis, pilies teismo raštininkas Stanislovas Pšeradovskis, pavaivadis J. Vainilavičius, pilies teismo teisėjas ir Starodubo stalininkas Gedeonas Volk-Lanevskis, LDK kuchmistras ir Valkavisko seniūnas Kristupas Komarovskis bei kiti (pagal parašus nustatyti 76 dalyvių vardai). Nuspręsta išrengti dvi šarvininkų kavalerijos vėliavas, kiekvieną po 100 žirgų. Šiam tikslui patvirtinta septynių padūmės mokesčio dydžio rinkliava. Rotmistrais paskirti Naugarduko taurininkas Stanislovas Jurgis Korsakas ir Vendeno (Cėsių) vėliavininkas Leonas Troska. Į žygį taip pat turėjo vykti paviete gyvenantys totoriai, jų rotmistru paskirtas Polocko išdininkas Karolis Rudamina-Dusiackis. Pavieto pulkininku bajorai išrinko K. Komarovskį, laikinu vėliavininku – tik visuotinio šaukimo metui – išrinktas Smiltėnės seniūnas, vaivadaitis Mykolas Tyzenhauzas. Buvo paskirti ir keturi pavieto rotmistrai. Naugarduko bajoriją į visuotinį šaukimą planuota sukviesti, jei iškiltų pavojus. Pavyzdžiui, į pavietą bus įvestos 1697 m. seimo įstatyme dėl teisių sulyginimo (koekvacijos) buvusiame sprendime apie kariuomenės išdėstymą („lokacijas“) nenumatytos vėliavos. Seimelio nutarimą susirašė Kališo pataurininkas Stanislovas Nezabitovskis ir Naugarduko kalavijininkas Kazimieras Vladislovas Kondratavičius. Kitą dieną nutarimą pasirašė seimelyje dalyvavę bajorai¹⁵.

¹³ K. J. Sapiegos 1698 m. gegužės 11 d. laiškas S. Nezabitovskiui, Gardinas, ten pat, nr 13847/II, p. 184. Ne visi paminėti pavietai atvirai rėmė Sapiegą, greičiausiai kalbama apie vietas, kur jam pavyko sulaukyti bajoriją nuo išstojimo prieš Sapiegas.

¹⁴ K. J. Sapiegos 1698 m. kovo 23 d. laiškas J. Vainilavičiui, Gardinas, ten pat, Dokumenty papierowe, cz. 4, nr 3421.

¹⁵ Naugarduko pavieto bajorų nutarimas, 1698 m. gegužės 12 d., fragmentas, ten pat, AR, dz. II, Supplement, nr 678 (5), l. 1–2; Stanislovo Mykolo Maliavskio 1698 m. gegužės 15 d. laiškas K. S. Radvilai, Gorodėja (Haradzeja), ten pat, dz. V, nr 9133, p. 29–30; Mykolo Aleksandro Voroneckio 1698 m. gegužės 18 d. laiškas K. S. Radvilai, Nesvyžius, ten pat, nr. 18043, p. 24; S. Niezabitovski, *Dzienniki...*, s. 193. Be anksčiau minėtų asmenų, nutarimą pasirašė: Naugarduko stalininkas Povilas Mykolas Vongl-Sviderskis, pilininkas Stanislovas Mykolas Maliavskis, išdininkas ir išdo teisėjas Jeronimas Mykolas Haraburda, sargybinis Jurijus Lodziata, raikytojas Antonijus Lodziata, gurguolininkas Stanislovas Kersnovskis, pakamarininkaitis Vladislovas Jonas Chreptavičius, išdo teisėjas Dominykas Golovnia, Polocko kalavijininkas Aleksandras Volkas, Minsko kalavijininkas Konstancijus Volk-Lanevskis, Pinsko pataurininkas ir Naugarduko išdo teisėjas Tomašas Mikalojus Vainilavičius, Mstislavlio stalininkas ir Naugarduko pavieto rotmistras Jeronimas Aloizijus Žaba, Mstislavlio pastalininkas Petras Volk-Lanevskis ir pataurininkas Stanislovas Borzobogatas, Vendeno pakamaraitis Andrius Protasovičius, Drohičino medžioklis Stanislovas Albertas Galeckis, Černihovo pastalininkas Viktoras Volk-Lanevskis ir taurininkas Rapolas Bžostovskis, karaliaus sekretorius Konstancijus Kazimieras Kondratovičius, Lydos vaisksis Marcijonas Reitanas, Mozyrius pataurininkas Dadzibogas Jelenskis, Mozyrius žemės teisėjo sūnus Mykolas Jelenskis ir kiti. Kazimieras Vladislovas Kondratovičius pasirašė ir kaip gėralų

Karolio Stanislovo Radvilos Nesvyžiaus administratorius Stanislovas Mykolas Maliavskis rašė savo patronui, įspėdamas, kad kai susirinks Iždo tribunolas, jis būtinai priims dekretą dėl savavališkų mokesčių ir pavietas turės bėdų. Pats Radvila tikriausiai šių mokesčių liepė neįnešti, mokėti tik įprastus mokesčius ir net nurodė pasiruošti valdų gynybai, jei bus bandoma iš jų surinkti šiuos pavieto paskirtus mokesčius. Vykdydami savininko nurodymą Radvilos valdų administratoriai surengė žemionių apžiūras¹⁶. O „Noiburgo“ valdose K. J. Sapiega kaip jų globėjas uždraudė rinkti seimelio skirtą padūmės mokestį. Ir pagaliau birželio 12 d., nors nebuvo sutarimo bei buvo gauti protestai, Naugarduko iždo teismas priėmė nutarimą dėl mokesčių nemokėtojų, kuriuo tikriausiai numatyta išieškoti skolas jėga. Po šio nutarimo S. Nezabitovskis pradėjo mokėti iš Slucko kunigaikštystės padūmės mokestį, visą paskirtą sumą įnešė rugpjūčio pradžioje. Be to, jis išsiuntė į Naugarduko pavieto vėliavą tris savo tarnus¹⁷.

Tuo visuotinio bajorijos šaukimo bandymai nesibaigė. Birželio pradžioje bajorai Naugarduke bandė išrinkti žemės teismo teisėją, žemės teismo raštininką ir pavieto vėliavininką. Rinkiminiai seimeliai šiems urėdams rinkti sušaukti atitinkamai liepos 8, 9 ir 10 d. Pirmame seimelyje direktoriumi išrinkus T. J. Obuchovičių, seimelis buvo nutrauktas („dėl pono Voiničiaus ir kitų protesto“). Kitą dieną antras seimelis nutrauktas jau direktoriaus rinkimų metu. Trečiame seimelyje direktorius taip pat neišrinktas – seimelis, kaip pažymėjo S. Nezabitovskis, buvo „niekingai nutrauktas“, ir pridūrė, kad „Naugarduko stalininkas Sviderskis ir kiti visuotinio šaukimo priešininkai patyrė konfūzą“ ir buvo sumušti kardais (kardų plokštumomis). Pasak Maliavskio, pirma kliuvo teismo pareigūnams: „Kaltino juos korupcija. Kai kuriems sumušė galvas, ne tik šonus.“ Bet buvo

mokesčių (kaištinio ir šilinginio) administratorius, totorių rotmistas Rudamina-Dusiackis – ir kaip pavieto iždo teismo teisėjas. Rotmistrais visuotinio šaukimo atveju buvo paskirti Stanislovas Maliavskis, Jeronimas Žaba, Naugarduko stalininkas Mykolas Chreptavičius ir Lydos taurininkas Stanislovas Mežejevskis (dviejų pastarųjų asmenų parašų po nutarimu nėra). T. J. Obuchovičius tikriausiai tame pačiame seimelyje buvo išrinktas pavieto iždo teismo direktoriumi: *Pamiętniki Filipa, Michala i Teodora Obuchowiczów (1630–1707)*, oprac. H. Lulewicz i A. Rachuba, Warszawa, 2003, s. 177–178.

¹⁶ S. M. Maliavskio 1698 m. birželio 25 d. laiškas K. S. Radvilai, Nesvyžiaus pilis, AGAD, AR, dz. V, nr 9133, l. 32. Apžiūros vyko ne tik Nesvyžiuje, bet ir kitose vietose, pvz., Kareličiuose. Marcijonas Reitanas surašė ten 36 žemionių žirgus, poručiku paskyrė Škodą. Bet kai M. Reitanas pranešė bajorams, kad jiems reikės gintis „nuo vaivadijos atsiųstų žmonių, tie išsigando, nes kai kurie ir seimeliuose dalyvavo, o šiuo atveju dalyvavimo teisę prarastų ir seimeliuose rodytis negalėtų, nes buvo sutikę su šiuo nutarimu, o dabar paaiškėtų, kad jam nepitaria. Ir vyrai smarkiai išsigąsta, išgirdę apie grėsmę, kad [kiti] ruošiasi, atėję su vėliavomis, pasiekti savo pagal nutarimą ir skolininkų sąrašą. Ir šiuo metu tos vėliavos telaukia vaivadijos paskirtų ponų komisarų dekreto priverstiniam išieškojimui iš jų malonybių ponų nemokėtojų; šio komisarų [iždo – D. V.] teismo data paskirta paskutinę mėnesio dieną“: M. Reitano 1698 m. birželio 21 d. laiškas K. S. Radvilai, ten pat, nr. 13028, p. 23–24.

¹⁷ S. Niezabitovski, *Dzienniki...*, s. 194, 199–202.

priimta ir nutarimų (nors ir ne visai aišku, kaip tai galėjo nutikti, jei seimeliai buvo nutraukti): „patvirtino *laudum* [tikriausia prieš tai buvusio gegužės 12 d. seimelio. – D. V.], nutarė vykti *virittim* į visuotinį šaukimą“¹⁸.

Birželį kai kur jau įvyko reliaciniai seimeliai po respublikonų balandį nutraukto seimo Varšuvoje. Birželio 4 d. seimelis vyko Vitebsko pavieta. Iš šio seimelio priimtų nutarimų žinomas tik sprendimas išmokėti pasiuntiniui Vitebsko pataurinkui Jeronimui Jonui Čaplicui po pusę auksino nuo dūmo jo išlaidoms padengti¹⁹. Galime manyti, kad bajorai palaikė savo pasiuntinio veiksmus – vieno iš nutraukusių seimą.

Birželio 10 d. vyko su reliaciniu seimeliu susietas Žemaitijos bajorų suvažiavimas Raseiniuose. Suvažiavimo ir seimelio laikas buvo suderintas, kad būtų galima ir išklaudyti iš seimo grįžusių pasiuntinių atskaitas, ir atliepiant į M. K. Kocelo kaip generalinio pulkininko (taip pat G. A. Oginskio kaip Žemaitijos pulkininko ir Kazimiero Zarankos kaip vietos vėliavininko) kvietimą. Suvažiavimo direktoriumi išrinktas Polocko kaštelionas M. K. Pacas. Suvažiavime svarstyta, ar tiesiai iš čia eiti pagal visuotinį šaukimą į Gardiną prieš Sapiegas, ar samdyti Žemaitijos vėliavas „kitų rusų vaivadijų pavyzdžiu“. Antras variantas nugalėjo: nuspręsta samdyti penkias vėliavas ir tam rinkti po 3 auksinus nuo dūmo. Vėliavų rotmistrais paskirti Žemaitijos pastalininkas Jonas Chšonstovskis, Mykolas Eperješas, Jonas Polubinskis (tikriausiai Užvenčio tijūnas), kažkas iš Rimvydų (galbūt Žemaitijos taurininkas Elijašas), Šemetas, kurio vardas nepaminėtas (figūruoja kaip Didžiųjų Dirvėnų tijūnaitis, bet tikriausiai klaidingai). Sapiegų valdos šio mokesčio nesumokėjo; ten organizuota valstiečių savigny („atvyko ten ponas Zabiela su karininkais, ragino Skuodo valstiečius priešintis, ruošė juos gynybai“).

Šiame suvažiavime išrinktas ir Žemaitijos generalinis seniūnas – juo tapo vienintelis iškeltas kandidatas LDK vėliavininkas G. A. Oginskis („kuriam vietoje krenseno visi *virittim* pasirašė *laudum*“). Rinkimams be karaliaus universalo iš pradžių prieštaravo Ariogalos ir Telšių pavietų bajorai, bet vėliau sutiko ir jie. Pas Augustą II buvo išsiųsti pasiuntiniai – 17 įvairių pavietų atstovų. Pirmuoju iš jų paskirtas vėliavininkas K. Zaranka, atstovaujantis visai Žemaitijos kunigaikštystei. Pasiuntiniams pavesta apskusti Sapiegas (dėl kareivių plėšikavimo, pas karalių vykstančių pasiuntinių užpuolimo, dėl Užvenčio tijūno Pranciškaus Mykolo Všemborovskio nužudymo Kaune, įvykusio tikriausiai gegužės pradžioje); pasiuntiniai turėjo prašyti karalių patvirtinti G. A. Oginskio išrinkimą Že-

¹⁸ S. M. Maliavskio 1698 m. liepos 12 d. laiškas K. S. Radvilai, Niahnevičiai, AGAD. AR, dz. V, nr 9133, l. 40; S. Niezabito wski, *Dzienniki...*, s. 199; *Pamiętniki Filipa, Michala i Teodora Obuchowiczów...*, s. 178. S. M. Malevskis rašo, kad visuose trijuose seimeliuose direktoriai nebuvo išrinkti.

¹⁹ Vitebsko bajorų asignacinis „skriptas“ J. J. Čaplicui, 1699 m. spalio 29 d., Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (toliau – НГАБ), ф. 1751, воп. 1, спр. 25, л. 129v.

maitijos generaliniu seniūnu, taip pat sušaukti raitąjį seimą²⁰. Žemaitijos vyskupas Jonas Jeronimas Krišpinas-Kiršenšteinas prašė Lenkijos Karalystės referendoriaus Stanislovo Antonijaus Ščukos palaikyti K. Zaranką kaip pasiuntinį²¹.

Žemaitijos generalinio seniūno rinkimų be karaliaus universalso faktas ne itin jaudino suvažiavimo dalyvius – jie apeliavo į Žemaitijos bajorijos teisę pačiai rengti rinkimus, jei karalius tris kartus nepaskelbs jų prašyto universalso.

Pasiuntiniai atvyko į Varšuvą birželio pabaigoje – liepos pradžioje. Buvo pranešama, kad iš viso jų buvo 24 – po vieną nuo kiekvieno pavieto, kad nekiltų įtarimų, jog kažkas buvo prieš (bet tikėtina, kad pasiuntinių buvo mažiau, nes instrukcijoje išvardyta mažiau pasiuntinių, kai kurie atstovavo keliems pavietams). Augustas II priėmė pasiuntinius liepos 8 d. Pirmasis kalbą sakė K. Zaranka. Jis karaliui aiškino, kad Žemaitijos bajorai jau tris kartus be jokio rezultato kreipėsi į jį prašydami paskelbti universalus, todėl dabar nusprendė savarankiškai išrinkti seniūną. Po to perskaityta instrukcija ir nutarimas (kuris buvo išduotas vietoje kredenso), išvardyti kiekvieno pavieto pasiuntiniai, kurie vienas po kito pridedavo prie karaliaus ir žemai jam nusilenkdavo. Karaliaus vardu pasiuntiniams atsakė

²⁰ UWKL, t. III: *Księstwo żmudzkie, XV–XVIII wiek*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, Warszawa, 2015, s. 142, 270; S. K a r p, *Starostwo wobolnickie (1707–1709) w świetle listów Jana Karpia, cześnika żmudzkiego. Wpływ wojny północnej na gospodarkę ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego*, *Studia Podlaskie*, t. XIX, 2011, s. 128; Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 17, b. 177, l. 124–124v (čia pat žr. M. K. Kocelo universalą Žemaitijos kunigaikštystei, 1698 m. (tikslī data nenurodyta), ten pat, l. 124); Žemaitijos bajorų instrukcija pasiuntiniams pas Augustą II, be datos, įrašyta į Žemaitijos surogatoriaus knygas, 1698 m. birželio 12 d. išrašas, AGAD, AR, dz. II, nr 1853, l. 1–4. Be Zarankos, pasiuntiniais buvo išrinkti Smolensko sargybinis Petras Stanislovas Terebešas (nuo Ariogalos ir Tendziogalos pavietų), Žemaitijos kašteliono sūnus, Vilkijos seniūnas, pulkininkas Steponas Karolis Grotuzas (nuo Vilkijos pavieto), Adomas Fitingas (nuo Veliuonos pavieto), Apolinaras Michnevičius (nuo Raseinių pavieto), Starodubo (dažnai minimo kaip Smolensko) išdininkas Jurijus Užumedskis (nuo Tendziogalos pavieto), Beržėnų (arba Biržuvėnų?) tįjūno sūnus Kazimieras Šemetas (nuo Viduklės pavieto), Gardino taurininkas Jurgis Valavičius (nuo Kražių pavieto), Ovučiaus stalininkas Vladislovas Putvinskis (nuo Pajūrio pavieto), Gardino kalavijininkas Mikalojus Jelskis (nuo Šiauduvos pavieto), Žemaitijos stalininkas Jokūbas Kazimieras Gruzevskis (nuo Karklėnų, Užvenčio ir Patumšių pavietų), Vladislovas Uvoinis (nuo Žarėnų, Medingėnų ir Tverų pavietų), Žemaitijos raikytojas Jonas Karolis Vyšomirskis (nuo Rietavo, Gandingos, Palangos pavietų), Jonas Gadonas (nuo Platelių pavieto), Polocko vaisks Mykolas Stažinskis (nuo Biržuvėnų pavieto), Žemaitijos tiltininkas Vladislovas Rynkšelevskis (nuo Didžiųjų Dirvėnų ir Mažųjų Dirvėnų pavietų), Vincentas Kovnackis (nuo Beržėnų pavieto) ir Beržėnų (klaidingai Biržuvėnų) tįjūno sūnus Jonas Karpis (nuo Šiaulių pavieto). Rotmistrų sąrašė (LMAVB rankraštis) žodžiai „Didžiųjų Dirvėnų tįjūno sūnus“, esantys prieš Šemeto pavardę, pabraukti ir šalia lapo pakraštyje pažymėti kryžiuoku (x). Tiesa, toks tįjūno sūnus nėra žinomas. Pas karalių išsiųstų pasiuntinių instrukcijoje rašoma, kad nužudytasis Pranciškus Mykolas Všemborovskis buvo pasiuntinys, bet nenurodyta, koks (arba pas ką buvo siųstas) ir kada buvo išrinktas.

²¹ J. J. Krišpino-Kiršenšteino 1698 m. liepos 17 d. laiškas S. A. Ščukai, Krakės, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів (toliau – ЛННБУ. Відд. рук.), ф. 5, оп. 1, стр. 799, л. 40.

Lenkijos Karalystės kancleris Jurgis Albrechtas Denhofas (*Jerzy Albrecht Denhoff*), kuris tik pabrėžė monarcho nepasitenkinimą be jo žinios vykusiais rinkimais, atsakymai į kitus instrukcijos punktus buvo kol kas neutralūs. Pasiuntiniams pažadėta atsakyti raštu.

Sapiegos ėmėsi veiksmų tam, kad šie rinkimai nebūtų patvirtinti, bet liepos 14 d. karalius vis dėlto pasirašė Oginskiui privilegiją (su išlyga, kad ateityje Žemaitijos generalinio seniūno rinkimai nebus rengiami be valdovo universalų). Kitą dieną apie privilegiją pranešta Žemaitijos pasiuntiniams. Į jų prašymą sušaukti raitąjį seimą pareiškta, kad tai nėra įmanoma, kol prieš tai neįvyks pacifikacinis seimas (kaip tai pažadėta karūnavimo seime). Tokiu būdu atsakymas ragino šalis susitaikyti. Sapiegos savo ruožtu laikė rinkimus neteisėtais, liepos pabaigoje K. J. Sapiega prašė pakanclerį K. S. Radvilą netvirtinti privilegijos antspaudu²². Bet privilegija buvo patvirtinta.

Dar prieš suvažiavimą Raseiniuose gegužės pabaigoje arba birželio pradžioje ir Upytės bajorai nusprendė pasamdyti pavieto vėliavą (tikriausiai vieną) ir įvedė tam mokesčių²³. Breslaujos seimelyje taip pat nutarta suorganizuoti pavieto vėliavą. Patvirtintas 6 kapų grašių mokestis nuo dūmo ir tokia vėliava („lauko“) buvo sukurta²⁴.

Vėliau K. J. Sapiega teigė, kad neketino kariauti su respublikonais, tai padaryti jį priverstė G. A. Oginskio karių plėšikavimai, pastarojo įsakymu Polocko kaštelionas Mykolas Kazimieras Pacas nuniokojo LDK didžiojo raštininko Andriaus Kazimiero Gelgaudo valdas, taip pat Helmo seniūno Kazimiero Jasinskio (*starosta helmecki Kazimierz Jasiński*) bei kitų bajorų ir karių dvarus kitapus Nemuno. Vilkijos girininkijos šauliai (girininkijos laikytojas buvo Ašmenos maršalas Kristupas Zenavičius) pagrobė ganyklose buvusias LDK kariuomenės vėliavoms priklausiusias bandas²⁵. Tačiau svarbesnė priežastis pradėti kovą, regis, buvo noras užkirsti kelią respublikonų vėliavoms susitelkti LDK šiaurėje ir neleisti tokiu būdu sustiprinti G. A. Oginskio pajėgų.

²² *UWKL*, t. III: *Księstwo żmudzkie...*, s. 270; LMAVB RS, f. 17, b. 177, l. 124v; L. K. Pociėjus 1698 m. liepos 2 d. laiškas K. S. Radvilai, Varšuva, AGAD, AR, dz. V, nr 11913/I, l. 12; K. Zarankos kalba, sakyta priėmime pas karalių 1698 m. liepos 12 d. (data tikriausiai klaidinga), ten pat, Zbiór Branickich z Sucheja, nr 41/55, p. 106; Andriejaus Choinackio 1698 m. liepos 8 d. laiškas Danieliui Janitcenui, Varšuva, Archiwum Państwowe w Toruniu, kat. II, dz. XIII, nr 34, s. 259–259v; Augusto II atsakymas į Žemaitijos bajorų instrukciją, duotas Lenkijos Karalystės kanceliarijoje nesant LDK kanceliarijai, 1698 m. liepos 15 d., BCz, rkps. 1668, l. 163.

²³ K. Zarankos 1698 m. birželio 8 d. laiškas S. A. Ščukai, AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, nr 163a, t. 25, l. 638.

²⁴ Livonijos žemės teismo raštininko Danieliaus Pliaterio skundas dėl to, kad Breslaujos pavieto vėliava 1698 m. nusiaubė jam priklausiusią Smalvų valdą už tai, kad nuomininkai nesumokėjo seimelio skirto mokesčio šios vėliavos išlaikymui, 1701 m. sausio 7 d., Latvijas Valsts vēstures archīvs (toliau – LVVA), f. 712, apr. 1, l. 57, lp. 2.

²⁵ *Manifest Bogu, Światu y Oyczyźnie, przez iaśnie wielmożnego ie[g]o m[o]ści Pana Kazimierza Iana hrabie na Bychowie, Zaslaviu y Dąbrownie Sapiehę, woiewodę wileńskiego, hetmana WWXL, do powszechnej wiadomości podany roku 1699*, [be v. ir. d., 1699], s. E3-F.

Didysis etmonas bandė blokuoti galimą respublikonų pagalbą šiaurėje. Tam Nemuno dešiniajame krante išdėstytos etmonui lojalios kariuomenės vėliavos. Gegužės 22 d. į Eišiškes įžygiavo vėliava, vadovaujama Jono Jurevičiaus („rotmistras, kaip jis pats save vadina, neseniai sukurtos Oršos pavieto šarvininkų vėliavos“) ir jo vietininkas Samuelis Zenkevičius. Didžiojo etmono įsakymu vėliava čia išsidėstė. Miestelis ir valsčius buvo apiplėšti²⁶. Į Eišiškes vėliava atžygiavo iš Bielyčios, kurioje buvo apsistojusi balandžio pabaigoje – gegužės pradžioje²⁷. Kaimyniniame Ašmenos paviete, Lipniškėse, išdėstytos vėliavos, vadovaujamos Pernu pakamario Mikalojaus Bildziukevičiaus. Birželio 2 d. jos apiplėšė Belozorams priklausantį Palipniškių dvarą²⁸. Liepos 1 d. tris iš šių vėliavų (Zaporizės kazokų, kuriai vadovavo Jakovickis, ir dvi totorių vėliavas) Lipniškėse sumušė Ašmenos bajorai²⁹. Liepos pirmoje pusėje, jei tikėtume respublikonais, šioje teritorijoje dar buvo 15 Petro Godebskio vadovaujamų vėliavų, kurias bandė išvyti pavieto vėliavos³⁰. Yra duomenų, kad gegužės mėnesį dvi totorių vėliavos išsištos į Žemaitiją suimti K. Zarankos, bet K. Zaranka jas sumušė ir nužudė visus paimtus į nelaisvę karius³¹. Tikriausiai pasitaikydavo ir bajorų išpuolių prieš totorius pastarųjų gyvenvietėse, nes totoriai skundėsi karaliui, kad bajorai kėsinaisi į jų turtą ir sveikatą³².

Pavietų vėliavų organizavimas užtruko. M. K. Kocelas kaip generalinis pulkininkas bandė paspartinti šį procesą vieną po kito leisdamas universalus. Jau liepos 13 d. išleistas jo bajorams skirtas kreipimasis, raginantis pavietuose formuoti vėliavas, tvirtinti tam mokesčius ir būti pasirengusiems patiems dalyvauti visuotiniame šaukime, jei būtų toks poreikis³³. Birželio 20 d. jis išleido naujus universalus, kuriuose išvardijo pretenzijas Sapiegoms, pradedant nuo Jono III valdymo laikų. Ten pat jis kaltino K. J. Sapiegą sabotuojant karo kampaniją prieš Turkiją, nes lenkų kariuomenė jau buvo pasirengusi žygiuoti į Ukrainą, o tuo metu lietuvių kariuomenė, bent jau didelė jos dalis, K. J. Sapiegos buvo išsiųsta į LDK šiaurę prieš respublikonų kariuomenę ir pavietų vėliavas. M. K. Kocelas

²⁶ LDK Vyriausiojo Tribunolo dekretas, 1698 m. rugpjūčio 8 d., Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), Senieji aktai (toliau – SA), b. 381, l. 1474–1479.

²⁷ K. Kondratovičiaus 1698 m. gegužės 2 d. laiškas A. Glembockiui, AGAD, Archiwum Tyzenhauzów, C-12, l. 112.

²⁸ Tuo metu buvo sumušta Sofija iš Unechovskių, Povilo Belozoro našlė, ir jos sesuo bernardinų vienuolė Justina. Plėšikai ieškojo Sofijos sūnų (Ukmergės kalavijininko Mykolo ir Kristupo Belozorų), kurių ten tuo metu nebuvo: LDK Vyriausiojo Tribunolo dekretas, 1699 m. kovo 17 d., LVIA, SA, b. 384, l. 425–426v.

²⁹ S. Niezabitowski, *Dzienniki...*, s. 194.

³⁰ НГАБ, ф. 1733, воп. 1, с. 14, л. 950.

³¹ L. K. Pociėjaus 1698 m. gegužės 31 d. laiškas K. S. Radvilai, Varšuva, AGAD, AR, dz. V, nr 11913/I, l. 7.

³² Augusto II 1698 m. birželio 15 d. universalas LDK bajorams dėl totorių, НГАБ, КМФ-18, воп. 1, с. 149, л. 207.

³³ M. K. Kocelo 1698 m. liepos 13 d. universalas LDK bajorams, Vilnius, ten pat, ф. 1733, воп. 1, с. 14, л. 449a–450.

ragino bajorus pasipriešinti K. J. Sapiegai susiorganizavus į visuotinį šaukimą. Visuotinio šaukimo surinkimo data buvo paskirta rugpjūčio 7 d.³⁴

Tuo metu respublikonų kariuomenei tikrai trūko karių. Dar gegužės mėnesį G. A. Oginskis paliko Vilnių tik su 12 vėliavų (kurios prieš tai buvo sutelktos Vilniuje, o joms vadovavo jo brolis Leonas Kazimieras) ir per Ukmergę bei Kėdainius nužygiavo į Žemaitiją, kur įkūrė stovyklą prie Jurbarko. Žemaitijoje jis tikėjosi sustiprinti savo pajėgas. Be to, jis laukė Rusios vaivadijose ir pavietuose suformuotų vėliavų, kurios po truputį atvykdavo ir prisidėdavo prie jo kariuomenės³⁵: čia atvyko Polocko³⁶, Oršos³⁷, Ašmenos³⁸, Minsko³⁹ ir greičiausiai taip pat Vitebsko bei Mstislavlio bajorijos suformuotos vėliavos.

Norėdamas nugalėti G. A. Oginskį didysis etmonas pasiuntė iš Gardino savo sūnų LDK stalininką Jurgį Stanislovą Sapiegą, kurio kariuomenėje buvo apie 2,6–2,7 tūkst. karių (4 šarvininkų vėliavos, 8 arba 14 totorių ir daugiau kaip dešimt reitarų ir dragūnų vėliavų) bei 4 patrankos⁴⁰. G. A. Oginskis, turėjęs apie 2–2,3 tūkst. karių (25 vėliavos),

³⁴ M. K. Kocelo 1698 m. liepos 20 d. universalas LDK bajorams, Vilnius, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 130, b. 728, l. 201–202; M. K. Kocelo universalas Naugarduko pavieto bajorams, ЛННБУ. Відд. рук., ф. 5, оп. 1, спр. 261, л. 288–289. Naugarduko bajorams M. K. Kocelas nurodė susirinkti rugpjūčio 7 d. „prie Mogilneco“ (Mahilnos?), kur žadėjo atvykti ir pats, kai laikinai atsistatydins iš Tribunolo maršalo pareigų. Atsakingu asmeniu M. K. Kocelas paskyrė LDK kuchmistrą K. Komarovskį kaip pavieto pulkininką ir Naugarduko vėliavininką (nuolatinio vėliavininko nebuvo, tik laikinas – Smiltinės seniūnas M. Tyzenhausas).

³⁵ LMAVB RS, f. 17, b. 177, l. 124. Pasak čia cituojamos anoniminės kronikos, vėliavų buvo 10, bet kituose šaltiniuose (tarp jų ir G. A. Oginskio skunde) minima 12 vėliavų, žr.: Д. В і ц ь к о, Галоўны Трыбунал..., c. 104.

³⁶ LMAVB RS, f. 17, b. 177, l. 124v (tikriausiai vadovavo Polocko kaštelionas M. K. Pacas, „kuris su savo vaivadijos pašauktiniais tuo metu buvo prie Jurbarko ir kartu su G. A. Oginskiu birželio 10 d. atvyko į Žemaitijos bajorų suvažiavimą į Raseinius, kur buvo išrinktas direktoriumi).

³⁷ Ten pat minimas ir Krasnoselsko seniūnas bei Oršos pavieto rotmistras Kazimieras Kmiticas: ten pat, l. 125 (žr. toliau).

³⁸ Ten pat (žr. ir toliau).

³⁹ Minima, kad prie Jurbarko kaip Minsko pavieto rotmistras buvo S. Cedrovskis: LVIA, SA, b. 388, l. 279v.

⁴⁰ LMAVB RS, f. 17, b. 177, l. 125; Kazimiero Sarneckio laiškas K. S. Radvilai, Varšuva (?), be datos, AGAD, AR, dz. V, nr 13939/V, s. 42. J. S. Sapiegos pajėgas pagal pirmąjį šaltinį (anoniminę kroniką) sudarė keletas šarvininkų, 14 totorių ir apie per dešimtį reitarų bei dragūnų vėliavų. Pagal antrąjį šaltinį (K. Sarneckis, kuris rėmėsi K. J. Sapiegos kurjerio Tokaževskio duomenimis) buvo 4 šarvininkų, 8 totorių vėliavos bei 1,5 tūkst. reitarų. Kalbant apie reitarus, tai tokio jų skaičiaus LDK kariuomenėje nebuvo, net ir skaičiuojant pasamdytus daugiau nei registre. Todėl manytina, kad čia turimas omenų jų skaičius kartu su dragūnais. Totorių registre buvo aštuoni šimtai žirgų, todėl vargu, ar didysis etmonas tuo metu galėjo disponuoti didesniu jų skaičiumi.

Literatūroje yra ir kitų variantų. Pagal vieną jų, J. S. Sapiegos pajėgas sudarė 12 dragūnų ir 7 pėstininkų vėliavos: [J. B.] P a r t h e n a y, *Dzieje panowania Fryderyka Augusta II, króla polskiego*, Warszawa, 1854, s. 121. Bet pėstininkų buvimo nepatvirtina žinomi šaltiniai, be to, Parthenay nemini totorių, kurie, be jokios abejonės, dalyvavo. Taip pat nėra aišku, iš kur paimti šie duomenys, todėl geriau juos traktuoti kaip mažiau

išžygiavo prieš stalininką, tikėdamas pasitikti priešininkus ties Veliuona, bet sužinojęs apie J. S. Sapiegos pajėgas, pasitraukė prie Prūsijos sienos⁴¹. Veliuona tapo vienos iš Žemaitijos vėliavos, kuriai vadovavo Mykolas Eperješas (120 raitelių), susirinkimo vieta. Pagal vienus duomenis, vėliava buvo sumušta⁴², pagal kitus – apsupta ir visa kartu su rotmistru paimta į nelaisvę⁴³.

Tuo metu G. A. Oginskis nusprendė, kad jo pasirinkta vieta nepatogi (per siaura), ir nusprendė sugrįžti į savo seną stovyklą ant Nemuno kranto prie Jurbarko. Čia 1698 m. liepos 22 d. ir įvyko mūšis. Faktiškai tai buvo pirmas reikšmingas LDK vidaus karo susirėmimas.

Nors respublikonų vadas ruošėsi mūšiui („pasirūpino saugumu belaukiant priešo“), apie tai, kad priešas jau arti, jis sužinojo, tik kai J. S. Sapiegos avangardas jau įžygiavo į Jurbarką (apie tai G. A. Oginskiui pranešė Jurbarko kunigo pasiuntinys). Respublikonai spėjo išsirikiuoti. Prasidėjo savanorių varžybos. Iš J. S. Sapiegos pusės tai buvo totoriai, prieš kuriuos nuo kiekvienos respublikonų vėliavos išsiūsta po du karius. Totorius kelis kartus išvijo iš lauko, kol neatvyko stalininkas J. S. Sapiega su pagrindinėmis pajėgomis.

patikimus. Dar vieną variantą randame Justino Narbuto veikale: 16 reitarų ir dragūnų, 12 totorių ir 3 šarvininkų vėliavos: J. N a r b u t t , *Dzieje wewnętrzne narodu litewskiego z czasów Jana Sobieskiego i Augusta II, królów panujących w Polsce*, t. II, Wilno, 1842, s. 34. Dviejų paskutinių autorių duomenis atkartoja Kazimierz Jarochoviskis, imdamas maksimumą (jo skaičiavimais buvo 16 reitarų ir dragūnų, 12 totorių, 3 šarvininkų ir 7 pėstininkų vėliavos): K. J a r o c h o w s k i , *Dzieje panowania Augusta II od śmierci Jana III do chwili wstąpienia Karola XII na ziemię polską*, Poznań, 1856, s. 180. Tuo tarpu J. Narbutas rašė savo darbą, tiesiog atpasakodamas anoniminę kroniką, kartais netiksliai, kartais pridėdamas kokių nors detalių nuo savęs, todėl galima daryti prielaidą, kad jo pateikti duomenys nėra visiškai tikslūs (žodžiai „virš dešimt“ ir „keletas“ jo pakeisti konkrečiais, jo nuomone, labiausiai tikėtinais skaičiais). T. y. visus skaičius, minimus XIX a. istoriografijoje, reikėtų laikyti netiksliais.

⁴¹ LMAVB RS, f. 17, b. 177, l. 125. G. A. Oginskio pajėgų klausimas taip pat nėra iki galo aiškus – šaltiniuose jų sudėtis neminima. Pasak Jano Oleszewskio, G. A. Oginskis išsiuntė į Vilnių, į Tribunolo atidarymą, tūkstantį reitarų (kuriems vadovavo Leonas Kazimieras Oginskis): [J. O l e s z e w s k i], *Abrys domowej nieszcześliwości...*, s. 5. Po to, kaip jau buvo minėta, G. A. Oginskis tuos reitarus susigrąžino. Tikėtina, kad kalbama ne vien tik apie reitarus, bet bendrai apie lengvąją kavaleriją. Atmetę iš bendro vėliavų skaičiaus minėtas 12 lengvasias, gausime daugiausia iki 13 pavietų vėliavų. Tikėtina, kad su G. A. Oginskiu buvo ir jo šalininkai iš bajorų, kurie įprastai jį lydėdavo (taip prie Žiezmerių kartu su juo išsigelbėjo 150–200 jo artimos aplinkos žmonių: Д. В і ц ь к о , Галоўны Трыбунал..., c. 110), juos taip pat verta turėti omeny. Pavietų bajorijos pajėgas greičiausiai sudarė nuo vienos iki trijų vėliavų nuo pavieto (nuo trijų rytinių tikriausiai po vieną, žinoma apie tris Ašmenos vėliavas, nėra duomenų apie Polocko vaivadijos ir Minsko pavieto vėliavų skaičių). Greičiausiai tai daugiausia buvo šarvininkų vėliavos. Be paminėtų, yra teorinė galimybė, kad pavietų bajorijos daliniai taip pat galėjo atkeliauti ir iš kitų šiaurinių ir rytinių pavietų, kur respublikonai turėjo didelę įtaką (Breslaujos, Upytės, Lydos pavietai), bet nežinoma, ar jie iš tiesų buvo ir jei buvo, tai iš kur. Iš viso galima kalbėti apie 8–11 samdytas pavietų vėliavas (nuo 800 iki 1100 žirgų).

⁴² LMAVB RS, f. 17, b. 177, l. 125; M. K. Kocelo 1698 m. rugpjūčio 5 d. universalas LDK bajorijai, Vilnius, AGAD, AR, dz. II, nr 1855, s. 1.

⁴³ K. Sarneckio laiškas K. S. Radvilai, Varšuva (?), be datos, ten pat, dz. V, nr 13939/V, l. 42.

Tuo metu Ašmenos vėliavos jau kovėsi su totoriais, nustūmė juos prie Sapiegų reitarių, atėjusių iš paskos. G. A. Oginskis, matydamas, kad jėgos nelygios, norėjo pradėti derybas. Su šiuo pasiūlymu pas stalininką buvo išsiųsti Krasnoselsko seniūnas K. Kmiticas ir Ašmenos arklidininkas bei pavieto vėliavų pulkininkas L. Chominskis. Bet nujoti iki J. S. Sapiegos stovyklos jie nespėjo – Sapiegų kariai iššovė iš patrankų ir pradėjo puolimą. K. Kmiticą paėmė į nelaisvę totoriai, o L. Chominskis, kuris gabelo pasiūlymą, spėjo pasitraukti. J. S. Oginskio pajėgos neatlaikė puolimo ir bėgo Prūsijos link. Nugalėtojams atiteko gurguolė.

J. S. Sapiega paleido K. Kmiticą pas G. A. Oginskį, žadėdamas „išsiskirti broliškai“ ir siūlydamas išsiųsti jį dar kartą kaip derybininką, šį kartą su konkretesniais pasiūlymais. Bet vietoje derybininko iš Prūsijos teritorijos pas J. S. Sapiegą atsiųstas trimitininkas, per kurį respublikonai pranešė, kad dabar jie jau „negalvoja apie traktatus, nes juos ponas stalininkas patrankomis veja“.

Po mūšio J. S. Sapiega liepė surinkti ir suskaičiuoti žuvusiuosius. Rasta, kad abi pusės iš viso prarado 150 žmonių, iš kurių apie šimtas buvo Sapiegų totoriai (dalį jų nužudė valstiečiai). J. S. Sapiega įsakė visus žuvusiuosius palaidoti kartu ant kalvos prie Nemuno broliškame kape, virš kurio buvo supiltas pilkapis⁴⁴.

G. A. Oginskis Prūsijoje įkūrė stovyklą prie Ragainės, tam čia išsinuomojęs ganyklą. Iš stovyklos jis siuntė laiškus Žemaitijos bajorams, ragindamas pasipriešinti J. S. Sapiegai, o Žemaitijos („lauko“) vėliavoms išsiuntė universalus, nurodančius žygiuoti pas jį. Bet, kaip rašo kronikos autorius, „nei bajorai, nei lauko [vėliavos] neatvyko, ir visi palikinėjo namus, baimindamiesi pono stalininko keršto už Raseinių seimelį“⁴⁵. Didysis etmonas, kurį žinia apie pergalę pasiekė po savaitės Varšuvoje, pagyrė sūnų⁴⁶.

Praleidęs dvi savaites prie Jurbarko, J. S. Sapiega su savo kariuomene patraukė palei Prūsijos sieną link Janovo Gardino paviete, nes jau atėjo metas LDK kariuomenei vykti į karo kampaniją prieš Turkiją. G. A. Oginskis, pasitraukus J. S. Sapiegai, sugrįžo atgal ir įkūrė stovyklą Tyrelio pievoje Jurbarko seniūnijoje⁴⁷. Tuo metu iš Varšuvos su pasirašyta privilegija grįžo Žemaitijos pasiuntiniai ir rugpjūčio 12 d. Raseiniuose įvyko iškilminga G. A. Oginskio įžengimo į generalinio seniūno pareigas ceremonija. Susirinko „nemažai bajorų, kurių gausus būrys lauke su Žemaitijos generaline vėliava pasitiko nau-

⁴⁴ LMAVB RS, f. 17, b. 177, l. 125; K. Sarnackio laiškas K. S. Radvilai, Varšuva (?), be datos, AGAD, AR, dz. V, nr 13939/V, p. 43; žr. taip pat: [J. B.] P a r t h e n a y, *Dzieje panowania...*, s. 121; K. J a r o c h o w s k i, *Dzieje panowania...*, s. 179–180.

⁴⁵ LMAVB RS, f. 17, b. 177, l. 125–125v.

⁴⁶ K. J. Sapiegos 1698 m. birželio 29 d. laiškas K. S. Radvilai, Varšuva, AGAD, AR, dz. V, nr 13847/II, p. 192.

⁴⁷ LMAVB RS, f. 17, b. 177, l. 125v; M. K. Kocelo 1698 m. rugpjūčio 5 d. universalas LDK bajorams, Vilnius, AGAD, AR, dz. II, nr 1855, s. 1; [J. O l e s z e w s k i], *Abrys domowej nieszcześliwości...*, s. 5.

jąjį seniūną“, taip pat atvyko penkios Žemaitijos vėliavos (įvyko jų apžiūra). Kitą dieną G. A. Oginskis paskyrė pilies teismo pareigūnus (paseniūnu tapo Andrejus Ivanovičius, tikriausiai – Šiauduvos tijūnas, pilies teismo teisėju buvo paskirtas Breslaujos stalininkas Mykolas Kazimieras Kniaževičius, jie šiose pareigose minimi tų metų pabaigoje; pilies teismo raštininku paskirtas Beržėnų tijūnas Steponas Kazimieras Karpis)⁴⁸. Po to G. A. Oginskis su savo pajėgomis, prie kurių prisijungė ir Žemaitijos vėliavos, išžygiavo prie Kėdainių, kur buvo įkurta stovykla. Valstybinės valdos Žemaitijoje įpareigotos mokėti duoklę maistu ir pinigais. Pasipriešino G. A. Oginskiui Rietavo tijūnija (jos ekonominis tijūnas buvo LDK išdininkas Benediktas Povilas Sapiega) – čia valstiečiai sukilo ir surišo išsiūtus rinkti pinigus vėliavų atstovus⁴⁹.

Apibendrinant ir vertinant mūsų rezultatus abiem pusėms, galima teigti, kad G. A. Oginskio pajėgos patyrė pralaimėjimą, bet nebuvo sunaikintos, ir kai tik J. S. Sapiega paliko Žemaitiją, jos sugrįžo atgal. Turėdamas rimtą palaikymą, G. A. Oginskis sugebėjo atkurti savo įtaką ir įtvirtinti Žemaitijoje savo valdžią. Tuo tarpu Sapiegu bandymas įvesti savo kontrolę Žemaitijoje parodė, kad iš principo tai buvo įmanoma, bet tik su sąlyga, jei čia Sapiegos būtų pajėgę nuolat laikyti sau lojalios kariuomenės kontingentą.

Politinės mūsų prie Jurbarko pasekmės toli peržengė Žemaitijos ribas. Tą pačią dieną, kai vyko mūsų, Varšuvoje pasirašytas Sapiegu ir respublikonų pasiuntinių taikos susitarimas. Bet susitarimo sąlygos pasirodė nepriimtinos LDK respublikonų lyderiams. G. A. Oginskio kariuomenės užpuolimas Žemaitijoje tapo papildoma priežastimi respublikonams atmesti Varšuvoje sudarytą susitarimą. Antra, rugpjūčio viduryje M. K. Kocelas sušaukė dar vieną suvažiavimą Vilniuje. Jis nutarė paskelbti visuotinį šaukimą, kuris turėjo susirinkti tais pačiais metais pasibaigus karo kampanijai prieš Turkiją. Į šį visuotinį šaukimą atvyko daugiausia bajorų nuo pat konflikto pradžios, jis tapo gana sėkmingu žingsniu likviduojant Sapiegu karinį dominavimą LDK.

Iš rusų kalbos vertė Tatjana Timčenko

⁴⁸ *UWKL*, t. III: *Księstwo żmudzkie...*, s. 203, 226, 236; *LMAVB RS*, f. 17, b. 177, l. 125v. Karpis šiose pareigose minimas jau rugpjūčio 16 d.: *LVIA*, SA, b. 43, l. 1715–1715v.

⁴⁹ *LMAVB RS*, f. 17, b. 177, l. 134v; apie tijūnų institutą žr.: *UWKL*, t. III: *Księstwo żmudzkie...*, s. 122–123. Vietose, kuriose nebuvo pasipriešinimo, galėjo būti plėšiamos ir net užimamos Sapiegu ir jų šalininkų valdos ar seniūnijos, kaip tai kiek anksčiau nutiko su Ašmenos vėliavininko Jurgio Stanislovo Pozniako Žarėnų seniūnija (G. A. Oginskio įsakymu užgrobtą kariškių liepos 13 d.): *LVIA*, SA, b. 383, l. 304v–305; ten pat, b. 384, l. 495v–496.

Publikuotī šaltiniai ir literatūra

Manifest Bogu, Światu y Oyczyźnie, przez iaśnie wielmożnego ie[g]lo m[o]ści Pana Kazimierza Iana hrabie na Bychowie, Zaslaviu y Dąbrownie Sapięę, woiewodę wileńskiego, hetmana WWXL, do powszechnej wiadomości podany roku 1699, [be v. ir d., 1699].

NIEZABITOWSKI, Stanisław. *Dzienniki, 1695–1700*. Oprac. A. Sajkowski. Poznań: Wydawnictwo naukowe UAM, 1998.

[OLESZEWSKI, Jan]. *Abrys domowej nieszczęśliwości i wewnętrznej niesnaski, wojny Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego pro informatione potomnym następującym czasem przez jedną zakonną osobę światu pokazany i z żalością wyrażony Anno 1721*. Wyd. F. K. Kluczycki. Kraków: Nakładem S. Kluczyckiego, 1899.

Pamiętniki Filipa, Michala i Teodora Obuchowiczów (1630–1707). Pod red. A. Rachuby. oprac. H. Lulewicz i A. Rachuba. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2003.

DYBAŚ, Bogusław. W sprawie traktatu puzewickiego z 1698 roku i jego następstw, *Zapiski Historyczne*, t. LIII, 1988, z. 3–4, s. 87–100.

JAROCHOWSKI, Kazimierz. *Dzieje panowania Augusta II od śmierci Jana III do chwili wstąpienia Karola XII na ziemię polską*. Poznań: Nakładem Księgarni J. K. Żupańskiego, 1856.

KARP, Sławomir. Starostwo wobolnickie (1707–1709) w świetle listów Jana Karpi, cześnika żmudzkiego. Wpływ wojny północnej na gospodarkę ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego. *Studia Podlaskie*, t. XIX, 2011, s. 127–138.

NARBUTT, Justyn. *Dzieje wewnętrzne narodu litewskiego z czasów Jana Sobieskiego i Augusta II, królów panujących w Polsce*. T. II. Wilno: W drukarni A. Dworca, 1842.

PARTHENAY, [Jean Baptiste]. *Dzieje panowania Fryderyka Augusta II, króla polskiego*. Warszawa: Nakład i druk S. Orgelbranda, księgarza i typografa, 1854.

SLIESORIŪNAS, Gintautas. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė vidaus karo išvakarėse: didikų grupuočių kova 1690–1697 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2000.

Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. III: *Księstwo żmudzkie, XV–XVIII wiek*. Pod red. A. Rachuby, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015.

Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. IV: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie, XIV–XVIII wiek*. Oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2003.

ZDZITOWIECKA-JASIEŃSKA, H[alina]. Związek wojska litewskiego w czasie bezkrólestwa po Janie III. In: *Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie. Sprawozdania z posiedzeń komisji, Lipiec–grudzień 1962*. Kraków, 1963, s. 406–412.

ВІЦЬКО, Дзмітрый. Галоўны Трыбунал ВКЛ 1698 г.: судовая расправа над Сапегамі. *Arche*, 2016, № 3, с. 84–139.

ВІЦЬКО, Дзмітрый. Паслы ВКЛ на каранацыі Аўгуста II. *Беларускі гістарычны агляд*, т. 28, 2021, сш. 1–2, с. 3–52.

ВІЦЬКО, Дзмітрый. Спроба рэспубліканцаў дамагчыся ўлады над войскам ВКЛ у 1697–1698 гг. *Беларускі гістарычны агляд*, т. 15, 2008, сш. 1–2, с. 305–328.

FORMATION OF DISTRICT DETACHMENTS AND THE BATTLE OF JURBARKAS OF 22 JULY 1698

Summary

DZMITRY V I T S K O

The Battle of Jurbarkas in Samogitia was the first significant clash of warring factions during the civil war in the Grand Duchy of Lithuania in the late seventeenth and early eighteenth centuries. Early in 1698, the republican faction, which fought against the hegemony of the Sapieha magnate family in the Grand Duchy of Lithuania, attempted organising district detachments to help the forces of Gregory Anthony Oginski, the grand standard-bearer of Lithuania, who operated on the territory of Samogitia. These district detachments (*powiatowe wyprawy*) numbered from one to three companies, or banners (usually of armoured cavalry, the so-called *pancerni*) from the district. The principality of Samogitia put up five banners.

The process was organised in the following way: at first, the mobilisation of nobility (the so-called *pospolite ruszenie*) was convened, and already at the district congress, the nobility decided to replace it with a district detachment and introduced a tax on the formation of district banners. The convening of the nobility was carried out by Michał Kazimierz Kocieliński, the leader of the republicans and the castellan of Vitebsk, who the nobility proclaimed the General Colonel of the Grand Duchy of Lithuania at a congress in Vilnius in April of that year.

The issue of forming new detachments was especially acute for the republicans after the surrender of Oginski's main forces at the end of April near Žiežmariai in the Trakai district. After that, he was left with twelve banners of light cavalry. In the first half of 1698, the nobility of Orsha, Vitebsk, Mstislav, Polotsk, Novogrudok, Minsk, Oshmyany, Braslav, Upytė, and Samogitia decided to form district detachments. However, that was possible to establish by the end of July. Only banners from Orsha, Minsk, and Oshmyany districts, the Polotsk voivodship, and also, probably, the Mstislav voivodeship and the Vitebsk district arrived at Oginski's camp near Jurbarkas. In total, Oginski's forces numbered approximately 2000-2300 people at the time.

In order to defeat them, the grand hetman Kazimierz Jan Sapieha sent his son Jerzy Stanisław Sapieha, the steward of the Grand Duchy of Lithuania, who had about 2600-2700 people (four armoured cavalry banners, eight or fourteen Tatar banners, and more than ten Reiter and dragoon banners). In the battle that took place on 22 July 1698, Oginski's army was defeated and forced to flee to Prussia. In total, 150 people died on both sides.

Although defeated, Oginski's army was not destroyed, and as soon as Sapieha left Samogitia, he returned back. By retaining significant support, Oginski was able to reassert his influence here. At the same time, the political consequences of the Battle of Jurbarkas went far beyond Samogitia. On the day of the battle, a peace agreement was concluded in Warsaw between the Sapiehas and the republican ambassadors. However, its conditions were unacceptable to the leaders of the republicans of the Grand Duchy of Lithuania. The attack on Oginski's army on the same day served as an additional reason for

the breakdown of this agreement. After that, it was decided to announce the mobilisation of the nobility at the end of the year, which ended successfully for the republicans: with partial dissolution of the troops of the Grand Duchy of Lithuania and elimination of the military dominance of the Sapieha family.

Gauta 2023 m. vasario mėn.

Priimta 2023 m. balandžio mėn.

Dzmitry V i t s k o – istorijos mokslų daktaras, Varšuvos universiteto leidžiamo žurnalo *Беларускі гістарычны агляд* (*Belarusian Historical Review*) redakcijos sekretorius.

Adresas: Uniwersytet Warszawski, SEW, Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa

El. paštas: zmiejavik@gmail.com

ORCID: 0009-0009-1072-9659

